Norra vallen

Fornlämningarna L1984:6664 & L1984:6709, fastigheten Nyköpingshus 1, Nyköpings socken & kommun, Södermanlands län.
Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning.

Lars Norberg

Rapport 2026:14

Sammanfattning

Sörmlands Arkeologi AB utförde i augusti år 2026 en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning inom Nyköpingshus 1. Platsen för undersökningen var belägen på krönet av den Norra vallen tillhörande borgen Nyköpingshus, det vill säga fornlämning L1984:6664. Området berör även Nyköpings historiska stadskärna (L1984:6709, stadslager). Arbetet föranleddes av att Statens fastighetsverk avsåg att gräva provgropar för att bedöma murverkets status. Bakgrunden är en överhängande risk för personsäkerhet då murverkspartier kan rasa.

Tre provgropar grävdes för hand. I två av dem noterades att murkrönet täckts med en tjärstruken betongsula i samband med äldre renoveringar. I den tredje provgropen kunde sådana förhållanden inte påvisas. Här framkom istället ett raseringslager innehållande tegelkross och enstaka obrända djurben ned till ett djup om cirka 0,9 meter. Gropen grävdes ej i botten. Inga övrigt av arkeologiskt intresse noterades. Utöver en modern hästsko påträffades inga fynd. Uppgifterna om undersökningen har uppdaterats i Kulturmiljöregistret.

Rapporten laddas ned via
www.sormlandsarkeologi.se

eller beställs från

Sörmlands Arkeologi AB
Tideliusgatan 37
118 69 Stockholm

mail@sormlandsarkeologi.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg
Kart- och ritmaterial: Lars Norberg

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv.

© Sörmlands Arkeologi AB
Nyköping 2026

Innehåll

Sammanfattning 2

Inledning 4

Syfte 4

Genomförande 4

Resultat 4

Referenser 5

Administrativa uppgifter 5

Bilagor 6

Bilaga 1. Utdrag ur Sverigekartan med undersökningens belägenhet. Skala 1:1 000 000.
Bilaga 2. Utdrag ur Fastighetskartan & StadGis för Nyköping (2020) med undersökningens belägenhet. Skala 1:2000.
Bilaga 3. Utdrag ur Fastighetskartan & StadGis för Nyköping (2020) med undersökningens belägenhet. Skala 1:200.
Bilaga 4. Fotodokumentation

Inledning
I enlighet med Länsstyrelsens beslut (lst dnr 1989-2026) har Sörmlands Arkeologi AB genomfört en arkeologisk undersökning i form av en schaktningsövervakning inom fastigheten Nyköpingshus 1. Undersökningen utfördes inom den Norra Vallen, det vill säga på krönet av det norra murverket till borgen Nyköpingshus (L1984:6664). Platsen är även belägen inom inom fornlämning L1984:6709, det vill säga Nyköpings historiska stadkärna (stadslager). Arbetet föranleddes av att Statens fastighetsverk avsåg att gräva provgropar för att klargöra murverkets status. Orsaken är en överhängande risk för personsäkerhet då murverkspartier riskera att rasa (bilaga 1–3).

Fältarbetet utfördes 2026-08-19. Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Lars Norberg, arkeolog vid Sörmlands Arkeologi AB. Statens fastighetsverk ansvarade för kostnaden. De öppnade schakten var tre till antalet och uppgick till en sammanlagd yta om drygt 2 m^2 (bilaga 3).

Kortfattad historik
Byggnadsundersökningar under det tidiga 1900-talet resulterade i en hypotes som innebar att den äldsta borgfasen utgjordes av en kastal som uppfördes under 1100-talets andra hälft (Lundberg 1929, s. 234ff). Vid en forskningsundersökning år 2003 kunde detta bekräftas och förmodligen utgör det så kallade Kärntornet en ombyggd kastal. Vid undersökningen påträffades även kulturlager som daterades till skedet 900–1100-tal, det vill säga till tiden före borganläggningens uppförande (Pettersson 2006).

Vad gäller den medeltida borgen så utfördes flera större ombyggnationer och renoveringar under 1300- och 1400-talen (Raven van Barnekows räkenskaper för Nyköpings fögderi, utg. 1994, s. 38 & Bohrn 1941, s. 32). Enligt uppgifter ska delar av borgen ha förstörts i och med stridigheter under 1500-talets inledning. Därefter, det vill säga runt 1500-talets mitt lät Gustav Vasa förstärka och renovera byggnadsverket. Bland annat ska den till Norra Vallen närbelägna Kanonrondellen (Gustav Vasas rondell) ha tillkommit i samband med det (ibid 1992, s. 16f). Efter år 1560, övertog Hertig Karl borgen och lät bygga om den till ett renässanspalats. Arbetena påbörjades år 1574 (ibid. 1992, s. 19f). I samband med stadsbranden år 1665 brann slottet och stora delar förvandlades till en ruin (ibid. 1992, s. 37). År 1719 brändes Nyköping av ryssarna, något som troligen även drabbade de resterande delarna av slottet. Därefter uppfördes ett residens för Landshövdingen inom slottsområdet. I början av 1800-talet lämnade dock de sista tjänstemännen platsen till förmån för ett nytt residens vid Stora Torget. Delar av de kvarvarande byggnaderna vid Nyköpingshus kom därefter att användas som uppfostringsanstalt och fängelse (ibid. 1992, s. 42).

Några av de mer omfattande restaureringarna av borganläggningen genomfördes under 1920-talet av Sven T. Kjellberg (Kjellberg 1923), samt under 1970-talet av Thomas Billig (Billig 1974).

Syfte
Syftet med schaktningsövervakningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera fornlämningen.

Genomförande
Inför den arkeologiska insatsen uppfördes två byggnadsställningar vars syfte var att möjliggöra åtkomst till de aktuella platserna för provgroparna. I anslutning till murkrönet snickrades två anslutande plattformar av trä med skyddsräcken så att arbetet kunde utföras på ett säkert sätt. Ställningarnas lokalisering och utformning beslutades i samband med ett byggmöte 2026-06-22.

Inledningsvis öppnades två provgropar genom handgrävning med spade (S1 & S2). De grävda groparna förlades i anslutning till ytorna direkt söder om ställningarna och plattformarna, det vill säga invid murverkets norra kant. I syfte att studera förhållandena inom murverkets inre delar, det vill säga söderöver, öppnades ytterligare en provgrop med spade på förfrågan från SFV's slottsarkitekt och konstruktör (S3). Länsstyrelsen meddelades av undertecknad om förändringen av planen (mejl 2026-08-19).

Provgroparnas storlek och läge dokumenterades genom inmätning med RTK-GPS. Utöver detta dokumenterades öppnade ytor genom beskrivningar i text och genom fotografering (bilaga 4).

Resultat
Den norra vallens murkrön är beläget mellan cirka 6 och 7 meter över havet. Ytan är gräsbevuxen med ställvisa förekomster av sly och sluttar svagt till relativt brant från de inre delarna mot murkanten i norr. De inre partierna avgänsas i söder av det medeltida Kärntornet samt ett äldre murverk som binder samman detta med Kungstornet. Bakom detta, ytterligare söderut, återfinns den inre borggården.

Provgrop 1. Cirka 0,9 x 0,75 meter stor och 0,2–0,25 meter djup. Svag sluttning mot norr. Grästorv och därunder matjord. I botten framkom en sula av tjärstruken betong, vilken täcker murkrönet. Inga äldre lager eller fynd påträffades.

Provgrop 2. Cirka 1,2 x 1,1 meter stor och 0,5–0,9 meter djup. Brant sluttning mot norr. Grästorv och därunder matjord. Därunder fyllnadsmassor i form av kalkbruk, rikliga mängder tegelkross samt småsten. I massorna förekom enstaka obrända djurben. I botten framkom en sula av tjärstruken betong, vilken täcker murkrönet. Inga äldre lager eller fynd påträffades.

Provgrop 3. Cirka 0,9 x 0, 6 meter stor och 0,6 meter djup. Svag sluttning mot norr. Grästorv och därunder grått grus ned till ett djup om cirka 0,3 meter. I grusfyllningen påträffades en relativt modern hästsko. Därunder ett omrört raseringslager innehållande brunt sandigt grus med rikliga mängder tegelflis och enstaka obrända djurben. Genom spadstick i gropens botten kunde det konstateras att raseringslagret fortsätter minst 0,3 meter till. Inget murverk eller betongsula kunde konstateras. Inga äldre fynd kunde konstateras.

Avslutande kommentar
Utöver raseringslagret i provgrop 3 kunde inget av arkeologiskt intresse konstateras. Inga fynd påträffades i raseringen som kunde tidsfästa lagret närmare. Uppgifterna om undersökningen har uppdaterats i KMR.

Referenser

Bergman, Mats. 1992. *Nyköpingshus*. En rundvandring i historia och nutid. Nyköping.

Billig, Thomas. 1974. Fynd och rön kring Nyköpingshus. I: Sörmlandsbygden 1974. Södermanlands hembygds och museiförbunds årsbok. Fyrtiotredje årgången. Nyköping.

Bohrn, Erik. 1941. *Nyköpings renässansslott och Herkules Mida*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademins Handlingar, del 49. Stockholm.

Kjellberg, Sven T. 1923. Nyköpingshus och residenset. I: Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början. Södermanland och Nerike. Ny följd. Stockholm.

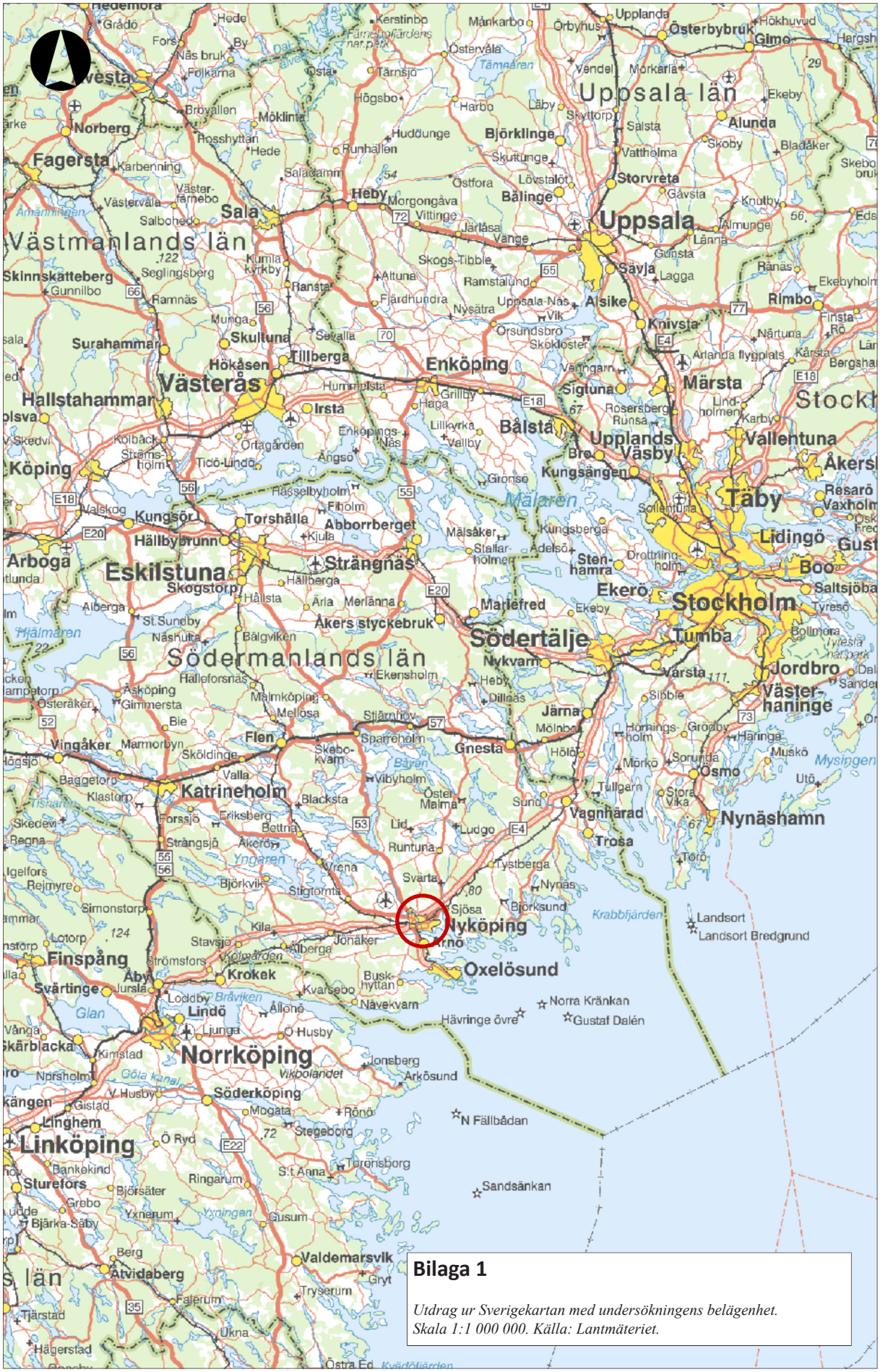
Lundberg, Erik. 1929. Iakttagelser angående 1100-talets murningsteknik. I: *Fornvännen 1929. Årgång 24*. Stockholm.

Pettersson, Björn. 2006. *Nyköpingshus*. RAÄ 64 & 231. Nyköpingshus, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Forskningsundersökning. *Sörmlands museum. Arkeologiska meddelanden 2006:02*. Nyköping.

Raven van Barnekows räkenskaper för Nyköpings fögderi 1365-1367. Utgivna genom Birgitta Fritz & Eva Odelman. utg. 1994. Kungliga samfundet för utgivande av handlingar rörande Skandinaviens historia. Handlingar del 17. Stockholm.

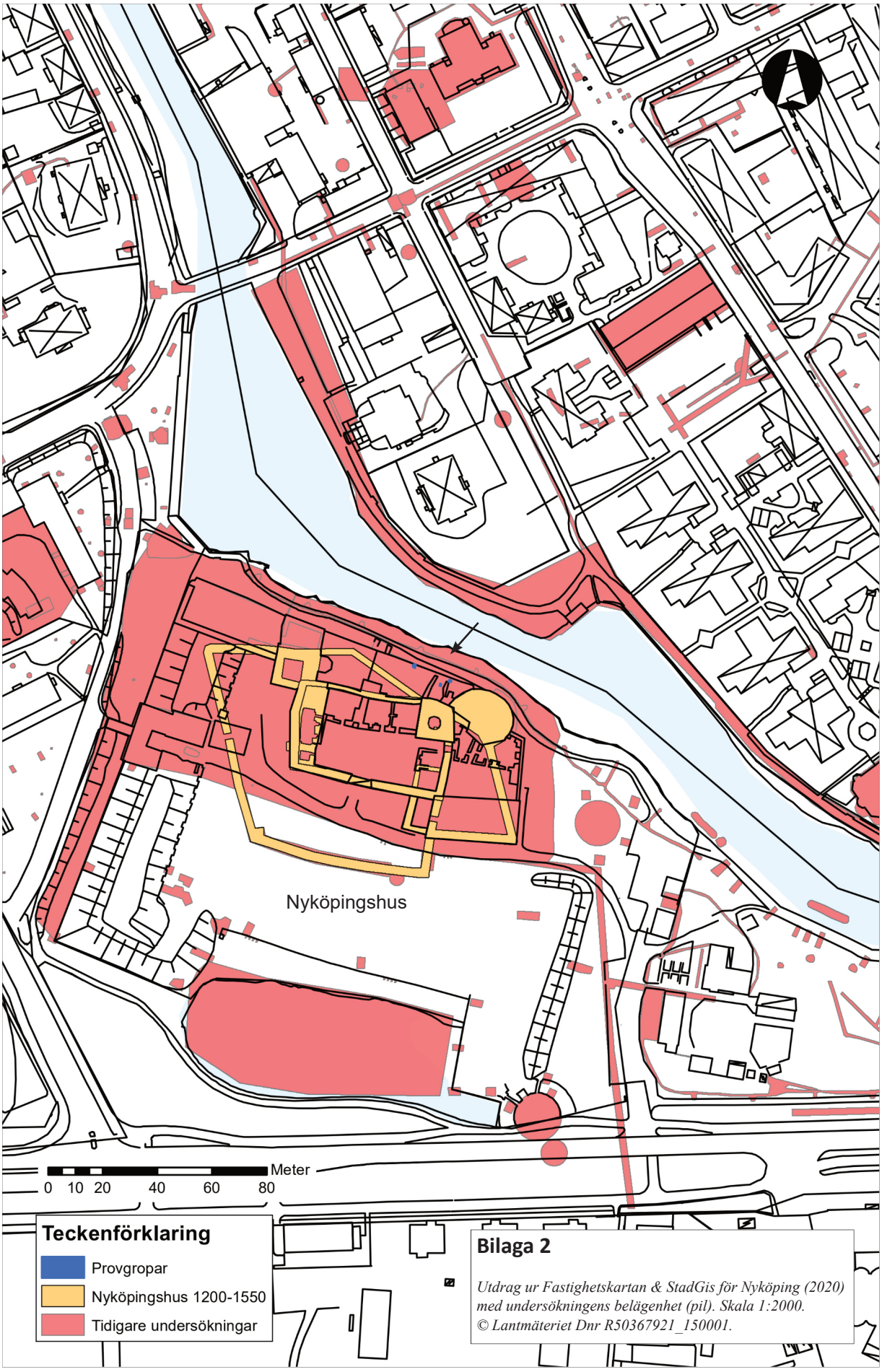
Administrativa uppgifter

Projektnummer: 2607
Länsstyrelsens dnr: 1989-2026
Uppdragsnummer: 202600696
Tid för undersökningen: 2026-08-19
Personal: Lars Norberg
Län: Södermanland
Kommun: Nyköping
Socken: Nyköping
Fastigheter: Nyköpingshus 1
Lämningsnr: 1984: 6664 & L1984:6709
Belägenhet: N 6513821,16369 E 616424,82635
Koordinatsystem: SWEREF99 TM
Höjdsystem: RH 2000
Undersökt yta: Cirka 2 m^2
Inget analogt dokumentationsmaterial utöver rapporten föreligger. Digital dokumentation förvaras i nuläget hos Sörmlands Arkeologi AB. Inga fynd tillvaratogs.

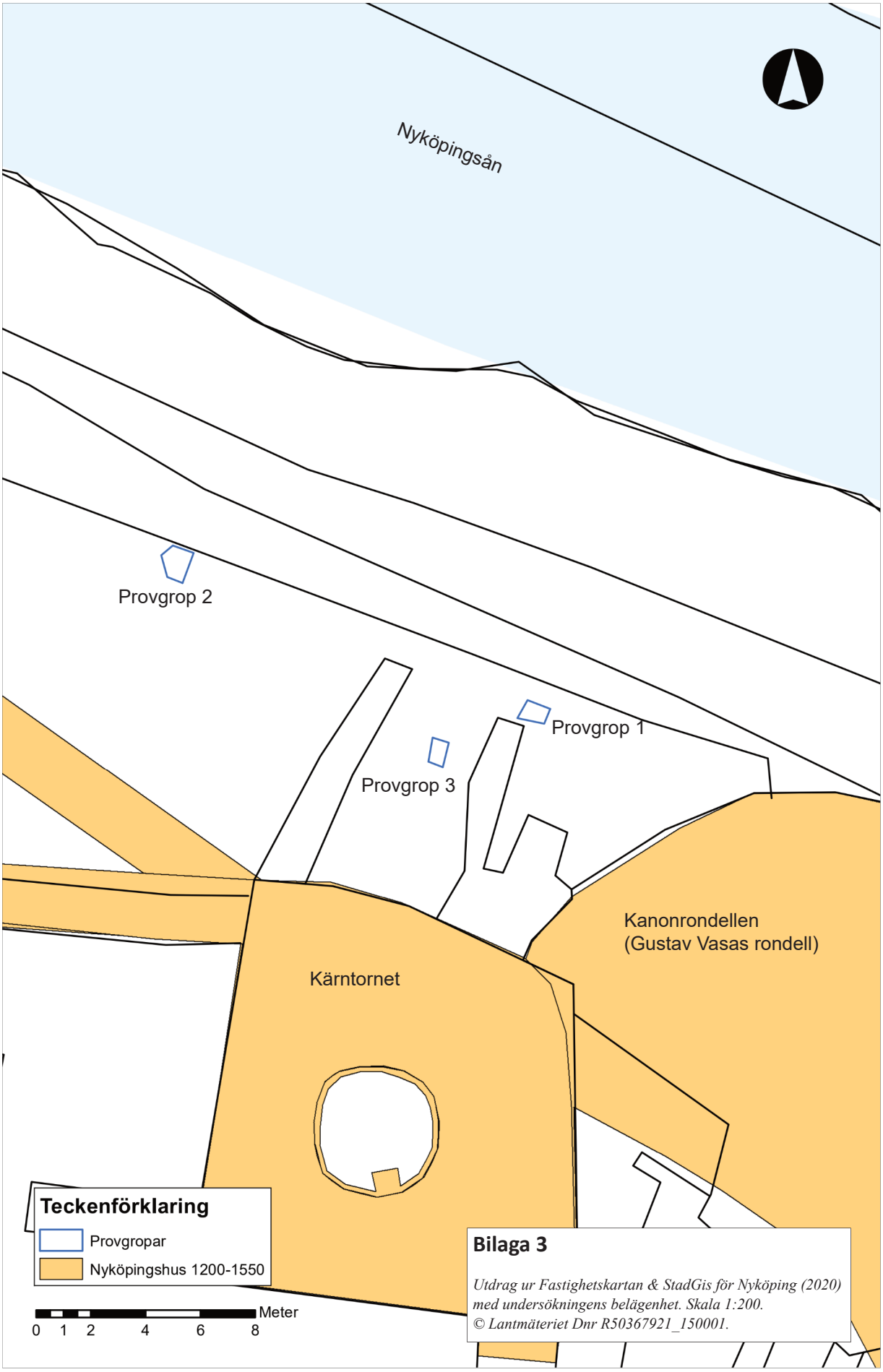
Bilaga 1

Utdrag ur Sverigekartan med undersökningens belägenhet. Skala 1:1 000 000. Källa: Lantmäteriet.

Bilaga 2

Utdrag ur Fastighetskartan & StadGis för Nyköping (2020) med undersökningens belägenhet (pil). Skala 1:2000.
© Lantmäteriet Dnr R50367921_150001.

Nyköpingsån
Provgrop 2
Provgrop 1
Provgrop 3
Kanonrondellen
(Gustav Vasas rondell)
Kärntornet
Teckenförklaring
Provgropar
Nyköpingshus 1200-1550
Meter
0 1 2 4 6 8
Bilaga 3
Utdrag ur Fastighetskartan & StadGis för Nyköping (2020) med undersökningens belägenhet. Skala 1:200.
© Lantmäteriet Dnr R50367921_150001.

Bilaga 4. Fotodokumentation

Norra vallen med avspärrningar. Foto mot NV: Lars Norberg 2026-06-22, Sörmlands Arkeologi AB.

Norra vallen med byggnadsställningar. Foto mot SÖ: Lars Norberg 2026-08-19, Sörmlands Arkeologi AB.

Läget för provgrop 1 före undersökning. Foto mot SSÖ: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Provgrop 1 efter undersökning. Foto mot SSV: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Läget för provgrop 2 före undersökning. Foto mot SSV: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Provgrop 2 efter undersökning. Notera betongsulan som fortsätter mot S–SSV. Foto mot SSV: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Provgrop 2 efter undersökning. Foto mot SSV: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Läget för provgrop 3 före undersökning. Foto mot SV: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.

Provgrop 3 efter undersökning med raseringslager. I botten ett spadstick för att uppskatta lagrets tjocklek. Foto mot SSV: Lars Norberg 2026, Sörmlands Arkeologi AB.